

FINNSAM information

**Nr 3
2021**

Medlemstidning för FINNSAM - Finnbygder i samverkan

ISSN 2000-9399

Om FINNSAM-information

Syfte med medlemsbladet

FINNSAM information är ett medlemsblad som ges ut fyra gånger per år till medlemmar i föreningen FINNSAM - Finnbygder i samverkan. Syftet med medlemsbladet är att ge medlemmarna möjlighet att ta del av aktuella rapporter, protokoll, nyheter och konferensinbjudningar.

Ansvarig utgivare

Maud Wedin, Falun, Ordförande i FINNSAM

Medlemstidningen ISSN är 2000-9399

FINNSAM:s organisationsnummer är 802429-6108.

Redaktion

Anita Österman
Timbonäs 140
SE-686 98 Gräsmark
Telefon +46 70 604 65 57
anita_osterman@hotmail.com

Hans Bergström
Övre Stortorget, Långvak
SE-671 92 Arvika
Telefon +46 70 292 22 25
hans.bergstrom@textra.se

Om redaktörens uppdrag

Redaktörens uppdrag är att sammanställa material från föreningsmedlemmarna. Nästa FINNSAM-information kommer ut i januari månad. Vill du ha med något i nästa nummer så är manusstopp den 15 december.

Medlemsavgift

Medlemsavgiften är 100 NOK/SEK för enskild person och 300 NOK/SEK för institution/organisation.

Betala din medlemsavgift senast 31 januari.

Om avgiften inte är betald senast 30 juni, stryks du ur medlemsregistret.

Glöm inte bort att ange din e-postadress.

Sverige

Plusgironummer 646 27 77-1

Norge

Bankkontonummer: 1830.33.22104, Grue Sparbank.

FINNSAM- information nr 3, 2021

Innehåll

FINNSAM:s styrelse 2021	3
Magneberg, Gräsmarks Ålderdomshem	4
Arvet efter Mats	5
Finnskogens Vänner	6
Intresseanmälan till resan ”Upplev Savolax 2022”	7
Vi välkomnar Finnskogens Vänner!	7
Skön sensommardag vid Råbergskvarn	8
Det skogsfinska informationsprojektet	9
Scholmästare Matthesson	10

Några ord från redaktörerna

Då var det dags för ett nytt medlemsblad igen. Den här gången utan sedvanlig information om kommande konferenser, men i mars nästa år kommer den utlovade konferensen i Oslo förhoppningsvis att kunna genomföras och anmälningsblankett och information kommer i så fall i nästa nummer av FINNSAM-info.

Filipstad har ju stått på tur ett bra tag nu och blir det som vi hoppas så kommer vårkonferensen att bli av där. Nästa år är ju dessutom ett stort jubileumsår för FINNSAM och om allt går som planerat så blir det jubileumsresa till Åbo för konferens och rundtur framåt höstkanten.

Dessutom planeras det en rundresa till Savolax i augusti och i detta nummer av tidningen finns en intresseförfrågan med. Hoppas att så många som möjligt kan besvara den så vi vet om det är någon mening med att fullfölja planerna för en resa i år, eller om det är rimligare att skjuta upp den till nästa år med tanke på den planerade jubileumsresan. Solør Värmland Finnkulturforening planerar också en rundresa i Finland i juli 2022.

Anita o Hans

Om FINNSAM

FINNSAM bildades 1992 för att underlätta samarbete, forskning mm kring finnskogsaktiviteter. Nätverket är öppet för alla som är intresserade av skogsfinnarnas kultur och historia.

FINNSAM arrangerar årligen en vår- och en höstkonferens där finnskogsområden är värdar. FINNSAM-medlemmarna får därigenom lära känna olika finnskogsområden i Sverige eller Norge. Vanligen arrangeras årligen även en vinterkonferens med arkiv- eller ämnestema. Regelbundet skickas medlemsbladet FINNSAM-info med aktuella rapporter, protokoll och nyheter.

FINNSAM håller också i olika projekt innefattande litteratur, byggnader, släktnamn, släktforskning, informationsfilm, bibliografi och mycket annat. Mer information om FINNSAM hittar du på www.finnsam.org.

FINNSAM:s styrelse 2021

Ordförande

Maud Wedin, Bergalid 3, SE-791 32 FALUN
telefon: 070-692 28 64,
e-post: maud@finnbygden.se

Vice Ordförande

Jan-Erik Björk, Sjögrässtigen 4
531 73 KÄLLBY, telefon: 072-320 01 80
e-post: janne.bjork1@telia.com

Kassör

Anette Norberg, Västra Vargträsk 13, SE-921 92
LYCKSELE, telefon: 076-763 20 15
e-post: anette@vargtrask.one
Anette är även ansvarig för medlemsregistret.

Sekreterare

Tor Eriksson, Västra Nobelgatan 22, SE-703 55
ÖREBRO, telefon: 019-14 05 08, 070-823 44 25,
e-post: hummelgruvan1970@gmail.com

Ångermanland-Södra Lappland

Ordinarie: Maarit Kalela Brundin, Innertavle 381,
SE-905 96 UMEÅ, telefon: 070-527 92 73
e-post: maaritkalelabrundin@gmail.com
Suppleant: Tord Eriksson, STOCKHOLM
e-post: tord@kth.se

Mellannorrland

Ordinarie: Maud Wedin, adress se ovan
Suppleant Linda Blied, ÅBY
e-post: linda.blied@gmail.com

Gävle-Dala/Orsa

Ordinarie: Maths Östberg, V. Ösavägen 40, SE-822
40 ALFTA, telefon: 070-566 01 68
e-post: info@finnskogsmuseet.se
Suppleant: Eva Jernqvist, DELSBO
e-post: eva.jernqvist@gmail.com

Bergslagen

Ordinarie: Tor Eriksson, adress se ovan
Suppleant Kenneth Norrgrann, VÄSTERÅS
e-post: zinda@hotmail.se

Närke-Tiveden

Ordinarie: Lena Gribing, Anderstorp, SE-695 94
FINNERÖDJA, telefon: 070.231 77 15
e-post: lena.gribing@gmail.com
Suppleant: Yvonne Johansson, LAXÅ
yvonne_johans51@hotmail.com

Värmland

Ordinarie: Anita Österman, Timbonäs 140,
SE-686 98 GRÄSMARK, telefon: 070-604 65 57
e-post: anita_osterman@hotmail.com
Suppleant IngMarie Bohmelin, Hamngatan 21, 172
66 Sundbyberg, 073-7291550
ingmarie@bohmelin.se

Norge södra Finnskogen

Ordinarie: Birger Nesholen, Gjeterudsvegen 76,
NO-2260 KIRKENÆR, telefon: +47-900 29 447
e-post: birger@skogfinnsmuseum.no
Suppleant Jan Myhrvold, GJERDRUM
e-post: jan@fennia.nu

Norge norra Finnskogen

Ordinarie: Asgeir Lindberget, V. Strætåsvegen 241,
NO-2435 BRASKEREIDFOSS
telefon: +47-977 00 670
e-post: asgeir.l@gmail.com
Suppleant: Kirsten Tannåneset, Storskjaeret 73,
2437 HASLEMOEN, +47 41636253
skogtussa50@gmail.com

Magneberg, Gräsmarks Ålderdomshem

Eva Löfvenholm - Forsgren

1967 under älgjaktstid cyklande jag förbi älgjaktslaget som samlats vid hembygdsgården till min första anställningsdag på Ålderdomshemmet. Jag efterträdde Hilda Gustavsson som blev min vän och mentor. Hilda hade med kärlek och kraft förnyat verksamheten på hemmet, till ett modernt hem. När jag kom till hemmet så pågick en renovering och uppfräsning. Det utlovade nybygget hade resulterat i att Gräsmarks kommun istället köpte in sig med 5 platser på Lysviks nybyggda ålderdomshem Sjövik. Hilda hade då tröttnat på fagra löften och sagt upp sig.

Nyutexaminerad

Jag var nyutexaminerad och 25 år och full av idéer och kraft. Personalen var betydligt äldre vilket var på både gott och ont. Hemmet hade ca 24-26 platser och de flesta var i dubbelrum. Men på vintern när kylan och snön kom så var vi överbelagda med 10 platser, så allt som allt fanns över 30 pensionärer. Det gick bra och nu blev det en förnyelse av berättelser om upplevelser i bygden, viket bättrade på samvaron i sällskapsrummet. När våren kom så flyttade alla som kunde, hem till sina stugor och många äldre damer hade med sig en ny vedhuggare och vi blev åter en grupp på drygt ca 20.

Handlade hos arrendatorn

Till Magnebergs gård hörde en arrendator och vi köpte kött, mjölk, ägg och potatis av arrendatorn tills socialstyrelsen förbjöd direkthandel från jordbruket. Därmed försvann många goda middagar och efterrätter med grädde. Köket styrdes med järnhand av flickorna Westlund och Anna Gunborg Nilsson och det innebar att vi alla hade en skyldighet att hjälpa

till. Till saken hörde att vissa av gamlingarna ansåg att vissa sysslor var deras, t.ex. diskning och blomvattning. Överträdelser av andra gamlingar orsakade fullskaligt krig med porslin och kastruller. Den mesta tiden var lugn och de som hjälpte till kunde gå till köket och koka sig en kopp kaffe och lyfta på locket till kakburken. På den tiden sågs inte människor som smitthärdar i köket utan de kunde både duka och duka av, skala potatis mm.

Tungskött

Hemmet var fint men tungskött och jag hade hjälp av Hanna Melin som alltid fann på lösningar. Eftersom hemmet var gammalt så fanns vissa regler och rutiner i det fördolda som de äldsta i personalen fortfarande höll på med. Ett exempel som jag inte upptäckte genast var att bad och tvättdag inföll på samma dag. De gamla var tvungna stiga upp och klä på sig klockan 4 på morgonen för att lakanen skulle tvättas och hinna torka innan kvällen. Med det blev det tvärstopp och repressalier fick jag! Orsaken var att innan Hilda kom till hemmet så hade man sparats sockersäckarna och gjort om dem till lakan åt pensionärerna. Säckarna var svårtorkade! Hilda sydde riktiga lakan med monogram och det fanns gott om dem. Även vackra gardiner och överkast till sängarna i rummen hade hon köpt.

De flesta pensionärer bodde i dubbelrum och oftast var det positivt. För de vilade på sina sängar och småpratade med varandra och om de fick svar eller inte spelade inte någon roll. De accepterade att den andre kunde somna till eller inte hörde, det gick ändå att fortsätta berättelsen.

Begåvningshandikappade

På hemmet fanns personer med psykiska åkommor, även begåvningshandikappade. Det var inte ett problem för de var accepterade och vid behov hade vi god tillgång till läkare. Bland annat hade vi läkarrond en gång i månaden. På den tiden fanns systemet med provinsialläkare kvar, det vill säga, läkaren hade god kännedom om pensionären redan där denne bodde i sitt hem eftersom de hälsat på där. Men det fanns verkligen udda människor som så småningom kom in på hemmet. Någon begåvningshandikappad hade bott hemma hos sina släktingar och man hade rutiner på att de skulle ärva kläder av sina anförvanter. Kläderna fick de betala med sin pension. När personen kom till hemmet köptes kläder som passade för pensionen. Detta resulterade i att jag såsom föreståndare blev polisanmäld för att det fattades pengar till köp av avlagda anhängkläder.

Jag gjorde även hembesök på uppdrag av socialnämnden, de tyckte att det ingick i mitt arbete och skulle skötas på fritiden. Bland annat besökte jag en dam på över 90 år som bodde ensam och man var orolig för henne inför vintern. Jag blev välkommen och hon gjorde eld i spisen och satte på kaffe och dukade fram hembakade kakor. Men att flytta till hemmet på vintern var det inte tal om. Jag fick en kram och hon skulle komma till sommaren för då går åsken. Det fanns krutgummor förr i stugorna.

Träffa de gamla var en rikedom

Att få träffa dessa gamla människor var en rikedom, för om man var över 90 år 1970 så kan ni läsare lätt räkna ut vilken uppväxt och livserfarenhet de hade. På kvällarna kunde man sitta på sängkanten och få höra helt fantastiska berättelser. Vilka kraftmänniskor!

Livet på hemmet förflöt med årstiderna, vilket också påverkade personalens arbete. Hösten var en jäktig tid med frukt och bär som skulle tas tillvara inför vintern. Där fanns en stor trädgård med många fruktträd som bland annat hade dragits upp ur äppelkärnor av en mycket tidigare ägare. Plommonträden var ett populärt tillhåll för pensionärerna och det kunde resultera i extra arbete för personalen.

Angelägenhet för bygden

När jag kom som ny föreståndare var det en del saker som var obekanta för mig som var utbildad på en institution. Ålderdomshemmet var en angelägenhet för bygden och det innebar att invånarna i olika byar i kommunen gärna kom och hälsade på byavis.

Arvet efter Mats

Jag fann denna finne Mats när jag tittade i personregistret efter kvinna som hette Karin och det hette även hans hustru Karin. Jag citerar Gunnar Ekström: Västerås herdaminne del 1:2, tryckt 1949, sidan 151;

Vid ting i Söderbärke 24 februari 1613 framlägger hustru Ingeborg i Kyrkbyn en vittnesskrift av herr Lars i Berg, kaplan, att Anders Arnbjörnsson i Saxe, bekant, att Mats finne ägt en son, som efterlevde, och att Mats' hustru Karin hade varit hustru Ingeborgs moster. Sedan Mats finne, dennes hustru och son dött i nu nämnd ordning, hade arvet tillfallit Ingeborg, Vittnesskriftens datum är icke utsatt. (KLDB 1 f. 503)".

KLDB betyder Kopparbergs läns dombok och den finns på landsarkivet i Uppsala.

Kymmen kom med stort kaffekalas till Allhelgona. Eftersom jag var ung och ogift så ville många se vem jag var till gamlingarnas förtjusning. Raggarrundan på kvällstid låg runt hemmet och gubbarna hade god reda på vilka de var och förmaningarna var många.

Midsommarfest

Under sommaren hade vi midsommarfest med sill och potatis, kaffe och tårta, de som ville fick snaps även om en del personal ansåg det ogudaktigt. Vid jul var det julkalas i flera dagar med god mat och på själva julafton kom tomten med julklappar. Vi hade en julgran som sköttes av den äldsta tanten, Ida 94 år, som var vig som en katt. Hon kröp under granen varje dag för det var så viktigt att den fick rätt mängd vatten. Det var ett elände att bära ut den framåt februari.

God kontakt med kyrkan

Vi hade god kontakt med kyrkan och vid dödsfall så förekom utläsning av den döda. Det gick till så att begravningsbyrån kom med kistan och vi hjälptes åt att göra den döda personen fin. Detta var en mycket viktig procedur eftersom alla som bodde på hemmet gick in och tog adjö av den döda. Men först läste prästen över den döda och vi alla sjöng psalmer. Där efter drack vi kaffe med kakor och tårta, sedan gick vi in och sa adjö och vaktmästaren på kyrkan fick en telefonsignal så han kunde starta kyrkklockorna. Locket skruvades på kistan och den bars ut till likbilen och vi vinkade adjö. Detta var inget sorgligt avbrott i vardagen, utan nu startade samtalen i matsalen om hur liket hade sett ut, av de som satt kvar och tog en påtår. Det gällde för oss personal att ha skött vår uppgift.

Uppgifterna var många och ovana. Eftersom Gräsmarks kommun stod inför en kommunsammanslagning med Sunne så fick flera av oss delta i genomgång av skog inför avverkning innan vi gick in under Sunne. Avverkningen avancerade så att på ett kommunalmöte beslöts att inte ta ner mer skog "för då får vi skäms när vi kommer under Sunne".

Detta var en kort beskrivning av min tid som föreståndare på Magneberg.

Eva Löfvenholm - Forsgren

Finnskogens Vänner

I början av 80-talet träffades ett antal utflyttade personer i byn Vittsjön, och under denna träff så föddes tankar om att ordna en återvändarträff, och så blev fallet. Det anordnades ett 10-tal Finnskogsträffar i Vittsjön, innan träffen sedermera flyttades till Katrineberg. Träffen har genom åren lockat många besökare. Framtiden får utvisa, om det blir några fler träffar, men målsättningen är att så skall ske

Föreningen har jobbat mycket med att återskapa de stigar och vandringsleder, som finns runt Gruvberget och uppmärkning av byar och deras uppkomst, och det finns på ganska många ställen skyltar uppsatta med historisk information om dessa byar.

Rimetkojan

Rimetkojan, som uppförts av föreningen 1998, är ett guldkorn, där besökarna har varit och är många under årets alla årstider. Den är belägen mellan Rimsbo och Gruvberget, och den står alltid öppen för allmänheten. Kojan skall påminna om tiden, då skogsarbetaren var hänvisad till detta boende under veckor och månader, då de var sysselsatta med skogs-huggning, körning och flottningsarbeten.

Det finns två gamla kvarnar inom verksamhetsområdet: Välsjöbo och Jon-Matsbo, och den sistnämnda var föreningen med och restaurerade under 2006, då den var i ett dåligt skick.

Två kyrkor

Det finns två kyrkor inom församlingen: Katrinebergs kapell samt Gruvbergets kyrka.

Rimet är namnet på rullstensåsen. Det är ett skogsfinskt ortnamn, som kan tolkas som att åsen liknar en kedja. Foton: Mats Nilsson

Kapellet i Katrineberg har anor sedan sent 1700-tal då byn under 100 år hade järnbruks-verksamhet, och en del byggnader finns kvar sen brukstiden där.

Kyrkan i Gruvberget byggdes i slutet av 1920-talet och invigdes av dåvarande ärkebiskop Nathan Söderblom. Tillträdande prästen blev den välkände Carl David Othzén, som kom att verka under 40 år i församlingen.

Dokumentation över föreningens verksamhet samt 150 gamla foton finns arkiverade hos Släkt och Bygd i Bollnäs.

Sedan några år tillbaka har vi tillsammans med Finnskogsriket haft en kulturdag, där historiskt intressanta platser besökts och detta kommer vi att

fortsätta med. Vålsjöbo, Åberget, Hindriks och Stafas och nu detta år Oppigårds vid Källbo har varit de platser, vi hitintills avverkat.

Vi blir sektion i Finnskogsriket

Detta är bara några ord om denna förening, och det finns mer att berätta naturligtvis. Vi som försökt bibehålla föreningen och dess verksamhet de senaste åren har likt så många andra ideella sammanslutningar svårt med nyrekrytering, och vi har tagit beslutet att gå samman med Finnskogsriket och vara en sektion där. Detta är något som vi alla inblandade tror starkt på, och vi kommer att fortsätta med det arbete vi hittills gjort med bibehållandet av vandringslederna och förhoppningsvis en fortsättning med Finnskogsträffen i Katrineberg.

Mats Nilsson

Vi välkomnar Finnskogens Vänner!

Efter initiativet av styrelsen i Finnskogens Vänner välkomnade vi enhälligt i styrelsen för Finnskogsriket kamratföreningen att uppgå som en sektion i den större finnskogsföreningen Finnskogsriket.

Flera var redan medlemmar i bägge föreningarna, men nettotillskottet av nya medlemmar är 114 st., så att totala antalet medlemmar nu når över 900 st. Alla är vi finnskogsvänner, och det ädla namnet Finnskogens Vänner är värt att vårda som en underrubrik till föreningen. För Er nytillkomna tar vi inte ut någon medlemsavgift i år, och hoppas att Ni vill fortsätta som medlemmar!

Maths Östberg, ordförande

En vy över staden Kuopio.

Intresseanmälan till resan "Upplev Savolax 2022"

Är du som FINNSAM-medlem intresserad av att göra en resa till Kuopio och Savolax sommaren 2022? Under resan får du använda alla dina fem sinnen smaken-lukten-hörseln-känslan-synen och kanske till och med ditt sjätte sinne! Vi kallar resan för Upplev Savolax. Med lokalkännarna Leila Åsbäcken och Rauni Seppänen möter du alla sidor av Savolax kultur. Du får prova på livet i Nya Valamo kloster. En båtfärd på sjön Kallavesi i Kuopio blir också en njutning. Lokala maträtter som Kalakukko smakar vi också på. En unik svedjegård, Telkkämäkikulturgård, som sköts enligt gamla metoder väntar på besök liksom Puijotornet i Kuopio med milsviid utsikt över de tusen sjöars land.

Samlingen sker i någon trevlig restaurang i Gamla Stan eller på Södermalm torsdagen den 4 augusti. Sedan åker vi med Viking Line till Åbo, dit vi kommer på morgonen 5 augusti. Här väntar en buss från Grandells med svenskspråkig chaufför på oss. Så går

den långa turen till Kuopio, kanske via Rautalampi. På kvällen siktar vi vårt boende, som ligger en bit utanför staden. Här är vi stationerade och gör mestadels dagsutflykter i omgivningen. Du kan bada bastu och ta en simtur i en insjö intill boendet. Torsdagen den 11 augusti vänder vi blicken hemåt, då bussen kör tillbaka till Åbo. Vistelsen avslutas med en måltid på någon trevlig restaurang i de medeltida kvarteren runt domkyrkan. Viking Lines färja för oss så västerut mot Sverige, där vi återkommer till Stockholm på fredagen 12 augusti.

Låter det här som en trevlig och lockande resa till Finland? Vi hoppas det! För att få en uppfattning om vilket intresse det finns vill vi att du anmäler dig senast 31 oktober till någon av oss. OBS! Det här ingen bindande anmälan utan bara ett sätt att pejla intresset för resan! Var god anmäl intresse till Tor Eriksson på e-post hummelgruvan1970@gmail.com eller Leila Åsbäcken leilasbox@gmail.com

En ränna i trä leder vattnet till kvarnen. Foto: Eli Hynne

Skön sensommardag vid Råbergskvarn

Färdig vadmal i fin miljö. Foto: Eli Hynne

Vadmal är ett slitstarkt och hållbart ylletyg som var mycket vanligt i äldre tid. Genom stampning, dvs mekanisk bearbetning, fick tyget en filtliknande struktur och blev mycket slitstarkt. Vadmalen var ett funktionsmaterial med stor betydelse för människor liv och arbete.

På 1860-talet anlade bröderna Elias och Gustaf Eliason från Östra Råberget, i den del av Orsa finnmark som hör till Ljusdals kommun, en vadmalstamp vid Sandsjön några kilometer från byn. Den är i dag en av mycket få bevarade vadmalstampar i landet, och till det en av dem som ännu är i bruk. I närheten av stampen finns också den skvaltqvarn som gett platsen dess namn, Råbergskvarn.

Både kvarn och stamp har restaurerats till ursprungligt och funktionsdugligt skick av Orsa Besparingskog. På Orsa finnmark finns många besöksvärda platser och Råbergskvarn är en av dem.

Lördagen den 28 augusti ägde årets kvarn- och stampdag rum vid Råbergskvarn. Stampens taktfasta dunk genljöd i skogen när elva unga elever från Skattungekursen vid Mora folkhögskola under ledning av läraren Berit Zetterqvist stampade 80 meter ylletyg i vackra nyanser. Kvarnen var också den igång under dagen och där kunde man köpa nymalet mjöl av Johan Smids från Orsa Kvarn.

Vatten värmdes över öppen eld.

Berit berättade att stampen även hade körts vid ett tidigare tillfälle under sommaren, i mitten av augusti. Då stampade deltagarna i en sommarkurs vid folkhögskolan egenhändigt vävda tyger. Och för eleverna vid Skattungekursen kommer under hösten ett kursmoment där de syr kläder av den vadmal de själva tillverkat.

I den fina sensommardagen tog många tog tillfället i akt att besöka Råbergskvarn. Gamla och nya vänner möttes – för en del är detta en årlig vana och andra lade kanske grunden till en ny tradition. Några besökare kom från Norge. För dem hör platsen vid Sandsjöån till de givna besöksmålen vid en tur till finnmarken på den svenska sidan.

Eva Jernqvist

Man turas om med sysslorna. Inne i stampen behövs hörselkåpor.

Det skogsfinska informationsprojektet

Arbetet med ”Det skogsfinska informationsprojektet” fortsätter planenligt.

Maths Östberg på Finnskogsmuseet har varit på en rundresa till bibliotek och museer för att leta fler uppgifter till den skogsfinska bibliografin. Den innehåller idag 17468 poster. www.finnsam.org/bibliograf

Skogsfinsk bibliografi

Sök Historik Om Bibliografi Länkar Bokhyllan

Fritextsökning

Vid sökning i fritextfältet ovan kan man blanda t.ex. författarnamn och ord ur en titel. Det sker automatiskt en kombinationsökning mellan orden.

Vid en sökning i de olika fälten till höger sker en kombination mellan sökorden i fälten, om två eller flera fylls i.

Ställ höger

Författare

Titel

Personer

Signum

Ämnesord

Det skogsfinska filmprojektet har många järn i elden för närvarande. Filmen Skogsfinnarna Kulturarvet i Västernorrland har i sommar kompletterats med inspelat material med tyngdpunkt på länets norra del. Den blir klar nu i oktober. Under sommaren har intervjuer och inspelning av miljöer genomförts i Jämtlands län samt i Västerbottens län/region. Dessa filmer beräknas bli klara till försommaren 2022. www.finnsam.org/videoarkiv

Maud Wedin, Projektledare för det skogsfinska informationsprojektet

Scholmästare Matthesson

När riksdagsmannen Jan Magnusson nedtecknade Gräsmarks historia 1866, skrev han om både skolväsendet och bemärkta personer. Men ingenstans nämner han socknens förste lärare.

Skolmästaren Matthes Matthesson.

När boken skrevs var det ändå bara några decennier sen Matthesson vid en ceremoni i Gräsmarks kyrka fick en uppmärksammas belöning. *Samfundet Pro Fide et Christianismo* i Stockholm överlämnade en penninggåva och hedersmedalj för att Matthes Matthesson under trettio år, oavlönad och på eget initiativ, undervisat 3000 barn i läsning och skrivning.

Att Jan Magnusson i sin historieskrivning inte fann det värt att nämna denna lärargärning kan möjligen bero på att eleverna till största delen återfanns på finnskogen.

Matthes Matthesson levde den sista tiden i ett litet torp i Holmarna på Timbonässkogen, men han föddes i Tiskaretjärn, och skulle komma att få ett mycket händelserikt och omväxlande liv.

Jag stötte på Matthes Matthesson i min släktforskning. Han är halvbror till min mormors farfars far, Anders Matthesson Norilainen i Tiskaretjärn. Och jag blev fascinerad av hans historia. 2017 gav jag ut romanen *Scholmästaren*.

Det var tvunget att bli en roman, med den frihet det innebär att fylla i luckor, och rentav svarta hål, i en persons levnad. Förutom ceremonien i Gräsmarks kyrka den 13 januari 1838, är inte mycket känt om Matthes Matthessons liv.

Det vi vet kommer, som så mycket annat om skogsfinnska förhållanden, från studenten Carl-Axel Gottlund under hans vandringar i finnskogarna 1821. I Tiskaretjärn träffade han på *”en gammal gubbe om 80 år, som nu varit blind i många herrans år”*. Gubben var Matthes Josephsson, som gärna berättade om sin oäkta son Matthes.

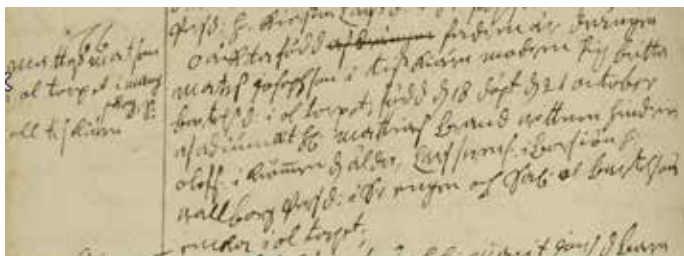
Fadern Matthes förklarade för Gottlund att sonen Matthes *har huvud som en rakkniv*. Han skulle alltså vara osedvanligt begåvad. Vi får sedan av Gottlunds dagboksanteckningar fragmentariskt veta att Matthes Matthesson gått på skola i Karlstad, att han tagit värvning i armén, varit informator, vistats i Norge och Göteborg, och sen alltså ägnat sig åt sin skolmission på finnskogen i Gräsmark.

Gottlund ger också en bild av Matthes Josephsson:

”Den blinde gubben hämtade nu fram en hop böcker, bland dem var en utgammal finsk psalmbok, säkert den första, för den var fullspäckad med munklatin. Bland hans böcker befann sig även några latinska. Jag frågade på spe vad han gjorde med sådana. Han sade sig läsa dem. Huru storögd och förvånad blev jag ej, då jag hörde ej blott honom, utan även den gamle finngubben och tiggaren Ikoinen, tala latin. Jag visste ej vad jag i början skulle tro. Antingen satt jag bland en hop professorer eller finngubbar.” (Ikoinen som nämns följde med Gottlund på besöket i Tiskaretjärn.)

Uppfostrad av fadern

Det var alltså i denna mylla Matthes Matthesson växte upp. Han föddes oäkta 1767, men modern dog strax efter förlossningen, och den lille kom att uppfostras av sin ogifte far i Tiskaretjärn. I husförhörslängderna kan man följa de två, och förundras över att fadern Matthes Josephsson, inte ens efter att föräldrarna är borta och systrarna gifta, själv gifter sig.

Anteckningen i Gräsmarks dopbok om Matthes Matthesson från den 18 oktober 1767 är tämligen svåräst.

Han tar ensam, men förstås också med hjälp av pigor, hand om pojken under hans tio första levnadsår. Det var, vid denna tid, något närmast häpnadsväckande.

Uppgiften att han gått på skola i Karlstad, kan inte avse annat än läroverket, med sina fyra år i trivialskolan och tre i gymnasiet. Sannolikt får han där plats på den kvot som fanns för *begåvade men obemedlade bondgossar*. Och rekommendationen för en sådan plats kan inte ha lämnats av någon annan än sockenprästen, som vid denna tid var pastorsadjunkten Lars Allster.

På det här viset kan man, med Gottlunds fragmentariska uppgifter som grund, i romanform göra Matthes Matthessons liv sannolikt, utan att det för den skull kan påstås vara sanningsenligt.

När den drygt sjuttioårige *scholmästaren*, som han då kallas, får sin belöning 1838, gör han det för att bedrivit sin lärarmission i trettio år. Han skulle alltså ha återkommit till Gräsmark några år in på det nya seklet. I husförhören återfinns han dock inte i Tiskaretjärn förrän 1819. Då är han inhyes hos sin far Matthes Josephsson och styvmor Kjerstin Elofsdotter.

Endera har han första tiden bott någon annanstans, eller också är det en miss av prästen. Vi får aldrig veta riktigt säkert.

Kringvandrande lärare

Hur Matthes Matthesson bedrev sin undervisning finns inga uppgifter om. Det vanliga var att läraren vandrade runt, och barnen i en bygd kallades till den största gården som hade bäst plats, och där samlades kanske tio femton barn.

Matthes mission var att lära de skogsfinnska barnen att läsa, och i görligaste mån skriva. Och det var rent geografiskt ett enormt område, från Långjohanstorp i söder till Långtjärn i norr. Befolkningen växte dessutom stadigt under de här åren.

Den obligatoriska vaccinationen mot smittkoppor inleddes under 1800-talets första decennium, och blev den främsta orsaken till att färre småbarn dog.

Dessutom inleddes den långa, och ännu pågående, perioden av fred.

När Gräsmarks socken i mitten av 1800-talet hade som flest invånare var det inte långt ifrån 6.000, och ganska precis hälften återfanns på finnbygden.

Det var alltså ett enormt företag denne man tog på sig. Helt oavlönad och oombedd. Så småningom noteras inom Sunne pastorat att läskunnigheten är högst i Östra Ämterviks och Gräsmarks församlingar, och att det i Gräsmark främst är finnbornen som vid admittering till nattvarden bäst kan läsa i bok.

För präst och sockenstämma är det förstås av godo att läskunnigheten ökar, utan att de själva lyft ett finger. Men problemet var ju att det, så att säga, var i fel halva av befolkningen som kunskaperna ökade.

För att råda bot på detta något pinsamma förhållande, gick sockenstämman 1817 i författning om att anlita förre lantmätaren Petter Kjellgren som skolmästare. Han skulle inte få någon lön av socknen, men föräldrarna skulle betala sex skilling i veckan för varje barn han undervisade.

I sockenstämmoprotokollet nämns ingenting om att det sen flera år redan fanns en kringvandrande skolmästare i socknen, och det får nog sägas vara underförstått att det var i svenskbygden denna Kjellgren skulle verka.

Någon större succé verkar dock arrangemanget inte ha blivit. Skolmästare Kjellgren nämns inte mer. Däremot ser Matthes Matthesson i början av 1820-talet ut att ha fått betalda uppdrag på svenskbygden.

När Carl-Axel Gottlund besöker gränsridaren Abraham Robsahm i Forsnäs, noterar han att där satt *scholmästare Matthesson med en hopar barn*. Robsahm och Ingjald Jonsdotter hade sju flickor, och möjligen var det så att de ansåg Matthesson vara en bättre lärare än Kjellgren.

Erkännandet

Om nu det betalda uppdraget i Forsnäs var en enskilda företeelse eller följdes av flera, vet vi inte. Men den oavlönade missionen på finnskogen fortsatte. Långt om länge fick också Matthes viss ersättning av socknen.

Den 8 juni 1835 beslöt sockenstämman att till Matthesson i Holmarna utbetala två riksdaler och fyra skilling banco, för *vissa fattiga barns undervisning*. Avlöningen var symbolisk, men äntligen, vid sextioåtta års ålder, fick Matthes Matthesson ett erkännande.

Bakom detta låg den nye prästen, komminister Erik Brand, som i Matthesson såg folkbildningen personifierad. Vi kan också vara säkra på att det var han som skrev till samfundet i Stockholm och föreslog belöningen.

När Matthes Matthesson kring 1825 flyttade till Holmarna, blev han också gift. Maken var den tjugo år yngre Kjerstin Pärsdotter, och om det var Matthes första äktenskap är oklart. I min roman är han då sen många år änkeman, men om de faktiska omständigheterna finns ingen kunskap.

Matthes dog hemma i Holmarna den 5 april 1841. Som dödsorsak anges ålderdom, och han var med sina sjuttiofyra år äldre än de flesta brukade bli.

Matthes mor

Innan jag skrev romanen *Sholmästaren*, letade jag intensivt efter Matthes Matthessons dopnotis 1767. Men utan resultat. Jag tittade också på de omgivande åren, liksom i dopböckerna för Mangskog och Gunnarskog.

I romanform fick därför den okända modern dö i barnsäng strax efter förlossningen, och Matthes Josephsson bar hem sin oäkting till Tiskaretjärn.

En tid efter utgivningen av boken blev jag kontaktad av en läsare. Hon hade lyckats dechiffrera den minst sagt slarviga handstilen i Gräsmarks dopbok, och hittade Matthes född den 18 oktober 1767. Modern hette Brita Bartelsdotter, och fadern Matthes Josephsson. Och de var inte gifta.

Dog i koppor

Två år senare återfinns Brita död i kopporna. Enligt dödboken bor hon då i Säljön, men går inte att finna i husförhörslängden.

Sholmästaren är visserligen en roman, men jag har försökt hålla mig till de uppgifter som varit tillgängliga. Hade jag känt till Brita Bartelsdotter, hade också boken, på gott och ont, delvis fått en annan utformning.

Men om jag genom romanen lyckats bevara och lyfta upp Matthes Matthessons gärning, så är jag nöjd. Det är denne märklige man sannerligen värd.

Jan-Olov Nilsson

